

0 srečnem življenju

Dialog O srečnem življenju je potekal jeseni leta 386. Razgovor je potekal na Avguštinov rojstni dan v kraju Cassiciacum, ki se je verjetno nahajal v bližini Milana. Spomladi leta 387 je bil Avgustin krščen v Milanu. Pogovor je sestavljen iz uvoda ter prvega, drugega in tretjega dne. Dialog, ki se je odvijal prvi dan, je bil v naši reviji že objavljen (Tretji dan 3/4, 2007, str. 52–58). Uvod ter pogovor zadnjih dveh dni pa objavljamo v tej številki.

1. [I] Ljubeznivi in prevzvišeni Teodor,¹ če bi se do pristanišča² filozofije, iz katerega se gre v kraje in deželo srečnega življenja, lotil plovbe z razumom in bi krmarila sama volja, ne vem, ali ne bi prenašlo rekel, da bi do njega prišlo veliko manjše število ljudi, čeprav tudi zdaj, kot vidimo, pridejo tja zelo redki. Ker nas je na ta svet vrgel v nekakšno viharo morje in kot na slepo ali Bog³ ali narava ali nuja ali naša volja ali nekaj v povezavi s tem ali pa vse skupaj (stvar je namreč zelo skrivnostna, vendar jo boš osvetlil, če se je le lotiš), kako malo bi nas vedelo, s čim bi se bilo treba truditi ali kam bi se bilo treba vrniti, če nas ne bi enkrat neka nevihta, ki se neumnim zdi sovražna, proti naši volji in kljub upiranju prignala nevedne in blodeče v najbolj zaželeno deželo?

[2] Zatorej se mi zdi, da so tri vrste ljudi, ki jih more sprejeti filozofija,⁴ videti kot tri vrste mornarjev. Ena vrsta so ljudje,⁵ ki, ko pridejo do starosti, sposobne razmišljanja, z majhno zagnanostjo in spodbudo govoric pobegnejo iz bližine ljudi in se skrijejo v tihoti. Od tod dvignejo za druge državljane,⁶ za katere morejo, zelo svetlo znamenje kakršnega koli svojega dela, ti pa s tem opom-

njeni poskušajo priti do njih. Druga vrsta⁷ so, nasprotno prejšnjim, tisti, ki jih je varljiva podoba morja zavedla, da so izbrali plovbo na globoko; drznejši si potovati daleč stran od svoje domovine, ki jo pogosto pozabijo. Če jih veter, za katerega mislijo, da je ugoden, ne vem na kakšen način in preveč skrite požene, prodrejo do najglobljega vseh nesreč vsi ponosni in veseli, ker jih vsepovsod zapeljuje varljiva jasnina užitkov in časti. Kaj bi si morali ti želeli drugega kot, seveda, nekaj neugodnega v tistih stvareh, ki jih vesele zapeljejo, in če to še ni zadosti, povsem divjajoče nevihte in naproti pihajočega vetra, ki bi jih v joku in stoku povedel do gotovega in trdnega veselja? Vendar pa mnogi iz te vrste še niso skrenili predaleč in jih nekaj ne tako težkih muk privede nazaj. To so ljudje, ki se, ko jih bodisi solzave⁸ tragedije njihove usode bodisi vznemirjajoče težave puhlih opravkov poženejo v knjige učenih in zelo modrih mož,⁹ kot da ne bi imeli ničesar drugega, kar bi počeli, na nekakšen način zbudijo v samem pristanišču, od koder jih nobene obljube tistega morja, ki se preveč varljivo smehlja, ne odtrgajo. Je pa med tema dvema še tretja vrsta ljudi,¹⁰ ki se na samem pragu mladosti ali pa, potem ko jih je že dolgo in mnogo premetavalo,¹¹ ozirajo za kakšnimi znamenji in se spomnijo svoje najslajše domovine, čeprav v samih valovih; vrnejo se nazaj po ravni plovbi v ničemer varljivem in brez obotavljanja ali pa, po večini, odložijo ugoden čas za plovbo in blodijo dlje – ali zablodijo v megli ali gledajo zvezde, ki se potapljajo v morje, ali pa jih ujame marsikatero dražilo – pogosto so tudi v nevarnosti. Prav tako tudi te pogosto marsikatera nesreča v valoveči uso-

di kot nevihta, nasprotna njihovim poskusom, nažene v najbolj zaželeno življenje in tišino.

[3] Za vse te pa, ki jih na kakršen koli način prinese do dežele srečnega življenja, stoji pred samimi vrati izredno velika gora, ki ustvari tudi hudo ožino za vstopajoče¹² in se je je treba kar najsilneje bati ter kar najprevidneje ogibati. Kajti tako se blešči, tako je ogrnjena s to lažnivo lučjo, da se ne ponuja samo kot prebivališče tem, ki prihajajo in še niso vstopili, in jim obljublja, da jim bo zadovoljila želje namesto same srečne dežele, ampak večinoma tudi vabi k sebi ljudi iz samega pristanišča in jih pogosto zadrži, ko se naslanjajo nad samo višino, od koder jim ugaja zviška gledati na druge. Ti pogosto opominjajo prihajajoče, da jih ne bi prevarale čeri od spodaj ali da bi mislili, da se je lahko povzpeti do njih; in zaradi bližine tiste srečne dežele jih kar najbolj dobrotljivo poučujejo, po kateri poti naj vstopajo brez nevarnosti. Ker jim ti tako zavidajo puhlo slavo, jim pokažejo prostor varnosti. Za katero goro namreč želi razum, da ljudje, ki se približujejo deželi filozofije ali vanjo vstopajo, spoznajo, da se je je treba bati, če ne za ošabno stremljenje po puhli slavi? To nima znotraj ničesar polnega ali trdnega, tako da s samimi seboj napihnjene ljudi, ki hodijo zgoraj, s pokom krhkih tal pogoltne in posrka in jim, ko padejo v temo, odvzame svetleč dom, ki so ga že skoraj videli.

[4] Ker je to tako, moj Teodor (kajti poleg tega, po čemer hrepenim, se oziram edino le nate in vedno občudujem tebe kot zelo sposobnega), vedi, pravim, katera od treh vrst ljudi me je dala tebi, kje se mi zdi, da sem, in kakšno vrsto pomoči trdno pričakujem od tebe. Že od devetnajstega leta, potem ko sem v šoli dobil tisto knjigo govornika Cicerona, ki nosi naslov Hortenzij, me je podžigala takšna ljubezen do filozofije, da sem imel takoj namen iti k njej. Toda okrog mene je bilo

kar precej meglic, zaradi katerih je bila moja plovba meglena, in dolgo sem gledal zvezde, ki so drsele v ocean,¹³ in, priznam, me vodile v zmoto. Kajti neko otroško praznoverje me je plašilo stran od samega raziskovanja; ko sem s pridobljeno samozavestjo pregnal tisto temo¹⁴ in se pregovoril, da se moram raje podvreči tistim, ki učijo, kot tistim, ki ukazujejo, pa sem padel med ljudi, ki so menili, da je treba tisto luč, ki jo vidimo z očmi, častiti med najbolj božanskimi stvarmi. Nisem se strinjal, vendar sem menil, da v tistih pregrinjalih skrivajo nekaj velikega, kar bodo enkrat razkrili. Toda ko sem se odvrnil od njih in jim ušel,¹⁵ še zlasti ko sem prečkal tisto morje,¹⁶ so moje krmilo, ki se je sredi valov upiralo vsem vetrovom, dolgo držali akademiki.¹⁷ Nato sem prispel v te dežele; tu sem se poučil o Malem vozu,¹⁸ ki sem se mu zaupal.

Pogosto sem namreč v govorih našega škofa in včasih tudi v tvojih, ko je šlo za Boga, opazil, da pri tem ne smemo misliti povsem ničesar telesnega, niti ko teče pogovor o duši. Kajti to je v stvarstvu nekaj, kar je Bogu najbližje. Toda zapeljevanje žene in časti¹⁹ me je odvrčalo, da nisem hitreje poletel v naročje filozofije, tako da sem šele tedaj, ko sem to dosegel, s polnimi jadri in z vsemi vesli prihitel v to pristanišče, kar je dano le redkim srečnežem, in si tam odpočil. Ko pa sem prebral samo peščico knjig Plotina, s katerim, to sem opazil, se tudi ti zelo ukvarjaš, in sem jih primerjal, kolikor sem to mogel, tudi z ugledom onih, ki so učili božanske skrivnosti,²⁰ sem se tako razvnel, da bi hotel odrezati vsa sidra,²¹ če me ne bi zadržalo spoštovanje do nekaterih ljudi. Kaj je torej preostalo, kot da mi je, ko sem se mudil ob postranskih zadevah, priskočila na pomoč nevihta, ki se mi je zdela neugodna? Zato me je navdala taka srčna bolečina, da nisem mogel prenašati bremena tistega poklica, s katerim sem morda jadral proti Sirenam,²² am-

Cecilija Erika Grbec: Maskota.

pak sem vse odvrigel in razmajano in obnemoglo ladjo privedel do zelenega miru.

[5] Torej vidiš, v kakšni filozofiji sem kot na ladji v pristanišču.²³ Toda celo pristanišče samo je odprto na široko²⁴ in njegova velikost zmote vendarle ne izključuje popolnoma, čeprav je v njem že manj nevarno. Kajti nikakor ne vem, kateremu delu kopnega, ki je edino dežela sreče, naj se približam in ga dosežem. Kaj imam namreč trdnega, ko je raziskovanje o duši še vedno majavo in negotovo? Zato te prosim pri tvoji kreposti, pri tvojem blagem srcu, pri vezi duha in tovarištvu med nama,²⁵ da iztegneš desnico; to pa je znamenje, da me ljubiš in mi verjameš, da te tudi po drugi strani tudi jaz ljubim in da si mi drag. In če bom to dosegel, bom z majhnim naporom zlahka prispel do samega srečnega življenja, ki se ga ti, predvidevam,²⁶ že držiš.

Da pa boš spoznal, kaj delam in kako zbiram v tem pristanišču svoje najdražje,²⁷ in iz tega bolje razumel mojo dušo (kajti ne najdem drugih znakov, s katerimi bi se ti razkril),

sem menil, da ti moram zapisati in posvetiti samemu tvojemu imenu eno od svojih razprav, za katero se mi zdi, da je izpadla precej pobožno in da je posebej vredna tvojega imena. Gotovo kar najbolj primerno; kajti spraševali smo se o srečnem življenju in jaz ne vidim ničesar drugega, kar bi bilo treba bolj upravičeno imenovati Božji dar.²⁸ Nisem prestrašen zaradi tvoje spretnosti v govorništvu.²⁹ Ne morem se namreč bati tega, kar imam rad, čeprav temu ne morem slediti; še mnogo manj pa se bojim vzvišenosti tvoje sreče. Pri tebi je namreč ta, čeprav je velika, resnično na drugem mestu. Kajti ljudi, ki jim gospoduje, osreči. Toda zdaj, prosim, pozorno prisluhni, kaj bom predstavil.

Prvi dan je bil objavljen v št. 3/4 2007.

Drugi dan

3. [17] Potem ko smo se naslednji dan ponovno zbrali po zajtrku, sicer nekoliko pozneje kot dan prej, vendar na istem kraju, sem rekel: "Pozno ste prišli na pojedino. Mislim,

da se vam to ni zgodilo zaradi pokvarjene- ga želodca, ampak zaradi prepričanja, da je jedi malo, in se vam je zdelo, da ne smete pri- ti tako zgodaj, ker ste menili, da boste hitro pojedli. Misliti ste morali, da ni ostalo ve- liko ostankov, ko je bilo celo na sam praz- nični dan ponujeno tako malo. Morda imate prav. Toda kaj je pripravljeno za vas, tega skupaj z vami ne vem niti jaz. Nekdo drug je, ki stalno daje ne le vse, ampak predvsem takšne gostije.³⁰ Toda mi večinoma prene- hamo jesti ali zaradi slabotnosti ali sitosti ali dela. In včeraj smo si bili pobožno in vztrajno edini, če se ne motim, da on osrečuje ljudi, ko se zadržuje v njih. Kajti ko nam je razum pokazal, da je srečen tisti, ki ima Boga, in temu mnenju se ni upiral nihče izmed vas, je bilo postavljeno vprašanje, kaj neki se vam zdi posedovati Boga. Če se prav spomnim, so bila o tem izražena tri mnenja. Del vas je menil, da ima Boga tisti, ki počne to, kar želi Bog; nekateri pa so rekli, da ima Boga tisti, ki dobro živi; ostalim pa se je zdelo, da je Bog v tistih, v katerih ni, kot se mu reče, neči- stega duha.

[18] Ampak mogoče vi vsi mislite eno in isto, čeprav z različnimi besedami. Kajti če premislimo o prvih dveh rečeh – vsak, ki do- bro živi, dela to, kar želi Bog, in vsak, ki dela to, kar želi Bog, dobro živi – ni dobro živeti nič drugega kot delati to, kar je Bogu všeč; razen če ne mislite kaj drugače.”

Strinjali so se.

“O tretjem mnenju pa je treba premisliti malo podrobneje zato, ker se po tradiciji naj- čistejših skrivnosti³¹ nečisti duh, kolikor ra- zumem, ponavadi razlaga na dva načina. Ti- sti, ki od zunaj napade dušo, zmeša čute in ljudi navda z nekakšno blaznostjo. In kdor skrbi za to, da ga odžene, menda³² polaga roke oziroma ga zaklinja, to je: izžene ga z zakli- njanjem pri Božjem imenu. Drugače pa se reče nečisti duh nasploh vsaki nečisti duši, kar ni nič drugega kot duša, umazana z grehi

in napakami. Zato te vprašam, ti fant, ki si to mnenje izrazil morda z nekoliko mirnejšim in čistejšim duhom: “Kdo, misliš, nima ne- čistega duha: ali človek, ki nima demona, za- radi katerega ponavadi ljudje zblaznijo, ali tisti, ki je svojo dušo že očistil vseh grehov in napak?”

Rekel je: “Mislim, da nečistega duha nima tisti, ki živi čisto.”

“Toda koga imenuješ čist?” sem vprašal. “Tistega, ki nič ne greši, ali samo tistega, ki se vzdržuje nedovoljene spolnosti?”

Odvrnil je: “Kako je lahko čist človek, ki se vzdržuje zgolj nedovoljene spolnosti, ne neha pa se packati z drugimi grehi? Resnično čist je človek, ki svojo pozornost namenja Bogu in se drži samo njega.”

Potem ko sem naročil, naj se te dečkove besede zapiše, kot so bile izrečene, sem de- jal: “Torej je nujno, da ta človek živi dobro, in kdor dobro živi, je nujno tak, razen če mi- sliš kaj drugega.”

Skupaj z ostalimi je pritrdil.

Rekel sem: “Torej je bilo izrečeno enotno mnenje. [19] Ampak malo vas bom vprašal o naslednjem: Ali Bog želi, da ga človek išče?”

Strinjali so se.

“Spet vprašam: Mar lahko trdimo, da člo- vek, ki išče Boga, živi slabo?”

“Nikakor ne,” so odvrnili.

“Tudi na to tretje vprašanje odgovorite! Ali lahko Boga išče nečisti duh?”

Rekli so, da ne, čeprav se je Navigij ne- koliko obotavljal, a je kasneje vendarle pri- tegnil mnenju ostalih.

“Če torej človek, ki išče Boga, dela to, kar želi Bog, živi dobro in nima nečistega duha. Kdor pa išče Boga, Boga še nima. Torej ne smemo takoj reči, da vsak, kdor ali dobro živi ali dela, kar želi Bog, ali nima nečistega duha, Boga tudi ima.”

Ko so se na tem mestu ostali smejali, ker so jih lastna privoljenja prevarala, je mati, potem ko je dolgo nemo strmela, zahteva-

la, naj ji z razlago razrešim in pojasnim to, kar sem po nujnosti sklepanja povedal zapleteno.³³ Ko sem to storil, je rekla: "Toda nihče ne more priti do Boga, če ga ne bo iskal."

"Zelo dobro!" sem odvrnil. "Vendar kdor še vedno išče, še ni prišel do Boga in že dobro živi. Torej nima Boga vsak, ki dobro živi."

Na to je rekla: "Menim, da ni nikogar, ki nima Boga, ampak je le-ta naklonjen tistim, ki dobro živijo, do tistih, ki živijo slabo, pa je sovražen."

"Torej včeraj ni bilo dobro, ko smo priznali, da je srečen tisti, ki ima Boga, če ima namreč vsak človek Boga, pa vendarle ni vsak človek srečen," sem zaključil.

"Dodaj torej v trditev 'naklonjenega'," je rekla.

[20] Vprašal sem: "Torej smo enotni vsaj v tem, da je srečen tisti, ki mu je Bog naklonjen?"

Navigij je odvrnil: "Bi se že hotel strinjati, toda bojim se glede človeka, ki še išče, še zlasti, da boš sklenil, kako je srečen akademik, ki je bil v včerajšnjem pogovoru v ljudski in slabi latinščini, gotovo pa zelo primerno, kot se mi zdi, imenovan z besedo padavičar.³⁴ Ne bi mogel namreč reči, da je Bog sovražen do človeka, ki ga išče. In če je to greh reči, mu bo naklonjen, in komur je Bog naklonjen, je srečen. Srečen bo torej tisti, ki išče. Toda vsak, ki išče, še nima tega, kar hoče; torej bo srečen človek, ki nima tega, kar želi, kar se je včeraj vsem nam zdelo nesmiselno. In ravno na osnovi tega smo mislili, da smo razpršili nejasnost akademikov. Zato bo Licencij triumfiral nad nami in me kot moder zdravnik gotovo opozoril, da tiste slaščice, ki sem jih nepremišljeno vzel v slabo svojemu zdravju, od mene terjajo kazen."

[21] Potem ko se je celo mati nasmejala temu, je rekel Trigecij: "Ne dopuščam takoj, da bi bil Bog proti človeku, ki mu ni naklonjen, sovražno naperjen, ampak mislim, da je nekaj vmes."

"Dopuščaš pa," sem ga vprašal, "da ta človek v sredini, ki mu Bog ni ne naklonjen ne sovražen, vendarle na nekakšen način ima Boga?"

Ker se je obotavljal, je rekla mati: "Nekaj je imeti Boga in nekaj drugega ne biti brez Boga."

"Kaj je torej bolje," sem odvrnil, "imeti Boga ali ne biti brez njega?"

Odgovorila je: "Kolikor lahko razumem, je moje mnenje sledeče: Kdor živi dobro, ima Boga, vendar mu je naklonjen; kdor živi slabo, ima Boga, vendar je le-ta do njega sovražen. Kdor pa še išče Boga in ga še ni našel, mu Bog ni ne naklonjen ne sovražen, vendar ni brez Boga."

Vprašal sem: "Je to tudi vaše mnenje?"

Odvrnili so, da je.

"Povejte mi, prosim," sem nadaljeval, "se vam ne zdi, da je Bog naklonjen tistemu človeku, ki ga podpira?"

Priznali so, da je tako.

"Mar torej Bog ne podpira človeka, ki ga išče?"

Odgovorili so, da ga.

"Torej je Bog naklonjen človeku, ki ga išče, in vsak, ki mu je Bog naklonjen, je srečen. Potemtakem je srečen tudi človek, ki išče. Kdor pa išče, še nima tega, česar si želi. Torej bo srečen tisti, ki nima tega, česar si želi."

"Meni se pa gotovo ne zdi srečen človek, ki nima tega, česar si želi," je ugovarjala mati.

Odvrnil sem: "Torej ni srečen vsak, ki mu je Bog naklonjen?"

"Če logično sklepanje to zahteva, ne morem reči, da ni tako," je odgovorila.

"To bo torej razdelitev," sem zaključil: "Da je vsakomur, ki je že našel Boga, le-ta naklonjen in je srečen, vsakomur pa, ki Boga išče, je le-ta naklonjen, vendar ni srečen. Kdorkoli pa se z grehi in napakami oddalji od Boga, ni samo nesrečen, ampak ne živi niti v Božji naklonjenosti." [22] Ker so to vsi odobraval, sem rekel: "Dobro, toda še vedno

se bojim, da bi vas motilo to, kar smo priznali že prej, da je nesrečen vsak, ki ni srečen. Iz česar sledi, da je nesrečen človek, ki [...]»³⁵ Ali pa, kar je rekel Tulij: »bomo imenovali bogate vse, ki imajo v lasti mnogo premoženja po zemlji, revne pa ljudi, ki imajo v lasti vse kreposti?« Toda presodite naslednje: Kakor je res, da je nesrečen človek, ki pogreša vse, tako je res, da vsakomur, ki je nesrečen, nekaj manjka. Tako bo namreč res, da nesreča ni nič drugega kot pomanjkanje. Opazili ste, da zdaj, ko je bilo to rečeno, zadevo odobravam. Predolgo pa bi trajalo, da bi to raziskali danes. Zato vas prosim, naj vam ne bo zo-prno tudi jutri priti k tej mizi.»

Ker so vsi rekli, da so s tem zadovoljni, smo vstali.³⁶

Tretji dan

4. [23] Tretji dan naše razprave pa se je jutranja oblačnost, ki nas je pregnala v kopalnišče, razkadila in napravila čudovito jasno popoldansko vreme. Odločili smo se, da se spustimo na majhen travnik v bližini; vsi skupaj smo posedli, kjer se je komu zdelo udobno, in tako zaključili še preostanek pomenka.

Začel sem: »Skoraj vse, kar sem s spraševanjem želel, da mi priznate,³⁷ imam in trdo držim v rokah. Zato na današnji dan ne bo ničesar ali pa bo zelo malo, kot domnevam, na kar mi morate odgovoriti, da lahko naposled to našo gostijo razdelimo s presledkom po dnevih.³⁸ Kajti mati je rekla, da ni nesreča nič drugega kot pomanjkanje, in mi smo se strinjali, da so nesrečni vsi, ki trpijo pomanjkanje.³⁹ Toda ali tudi vsi nesrečni trpijo pomanjkanje, ni tako nepomembno vprašanje, ki ga včeraj nismo mogli razrešiti. Če pa logično sklepanje kaže, da je to tako, smo zelo dovršeno dognali, kdo je srečen: to bo namreč tisti, ki ne trpi pomanjkanja. Kajti vsak, ki ni nesrečen, je srečen. Torej je srečen tisti človek, ki je brez potreb, če velja,

da je to, čemur rečemo potrebe, isto kot nesreča.»

[24] »Ali torej,« je rekel Triget, »ni možno sklepati, da je vsak, ki nima potreb, srečen, že iz tega, da je očitno nesrečen vsak, ki trpi pomanjkanje? Kajti spomnim se, kako smo priznali, da ni ničesar vmes med biti nesrečen in biti srečen.«

Rekel sem: »Misliš, da je kaj med biti mrtev in biti živ? Ali ni vsak človek ali živ ali mrtev?«

»Priznam,« je odgovoril, »da tu vmes ni česa srednjega. Toda čemu v to smer?«

»Ker verjamem, da boš priznal tudi to, da je vsak, ki je bil pokopan pred letom dni, mrtev,« sem nadaljeval.

Potrdil je.

»Kaj? Vsak, ki ga niso pokopali pred letom, še živi?«

»Iz tega pa to ne sledi,« je odgovoril.

Rekel sem: »Torej iz dejstva, da je nesrečen vsak človek, ki trpi pomanjkanje, ne sledi, da je vsak človek brez potreb srečen, čeprav med biti nesrečen in biti srečen kot med biti živ in biti mrtev ne moremo najti ničesar.«

[25] Ker so to nekateri izmed njih malo počasneje razumeli, sem pojasnil in razložil⁴⁰ z besedami, ki sem jih, kakor sem mogel, prilagodil njihovemu razumevanju: »Nihče torej ne dvomi, da je nesrečen vsak, ki trpi pomanjkanje, in ne strašijo nas kakšne telesne potrebe, ki jih imajo celo modri ljudje.⁴¹ Ne manjka jim namreč same duše, v kateri se nahaja srečno življenje. Sama duša je namreč popolna;⁴² nobena popolna duša pa ne potrebuje ničesar; in če ima pri roki, kar se zdi potrebno za telo, to vzame, če nima, pa je pomanjkanje teh stvari ne bo zlomilo. Kajti vsak moder človek je pogumen in ni pogum-nega človeka, ki bi se česa bal. Torej se moder človek ne boji niti smrti telesa niti bolečin; da bi to dvojje odrinil, se temu ognil ali to dvojje odložil, so mu sicer potrebne stvari, za katere se lahko zgodi, da jih nima. Vendar

se jih ne obotavlja dobro izkoristiti, če so mu pri roki. Še kako je namreč resnična misel, ki pravi:

‘Neumno je sprejeti trpljenje, če se mu lahkoogneš.’⁴³

Torej se bo ognil smrti in bolečinam, kolikor se jim bo lahko in kolikor se prilega temu, da ne bi bil, če se jim sploh ne bi ognil, nesrečen zaradi tega, ker se le-te zgodijo, ampak ker se jim ni hotel ogniti, ko bi se lahko; to je gotovo znamenje neumnosti. Torej v primeru, da se tem stvarjem ne ogne, ne bo nesrečen zaradi trpljenja slednjih, ampak zaradi neumnosti.⁴⁴ Če pa se smrti in bolečinam ne more ogniti, čeprav ravna marljivo in primerno, zaradi njihovega navala ne bo postal nesrečen. Gotovo tudi naslednja misel istega pesnika ni nič manj resnična:

‘Ker se ne more zgoditi to, česar si želiš, si raje želi to, kar si lahko.’⁴⁵

Kako bo nesrečen ta, ki se mu ne zgodi nič razen tega, kar si želi, ker si ne more želei tega, kar vidi, da se mu ne more posrečiti? Ima namreč željo po točno določenih stvareh; to je, naj počne karkoli, tega ne počne drugače kot po nekakšnem naročilu kreposti in po Božjem zakonu modrosti. Tega se mu ne da na noben način odvzeti. [26] Že zdaj pa premislite, ali vsakomur, ki je nesrečen, kaj manjka. Kajti priznanju te trditve povzroča težavo dejstvo, da je življenje gotovo težko za mnoge ljudi, ki nenamerno živijo v velikem bogastvu in ki jim je vse tako lahko, da jim je na njihov migljaj pri roki vse, kar koli zahtevajo želje. Toda zamislimo si nekoga takega, kakršen je Tulij rekel, da je bil Orata.⁴⁶ Kdo bi namreč z lahkoto rekel, da je zaradi pomanjkanja trpel Orata – človek, ki je bil zelo bogat, zelo prijeten in zelo mehužen, človek, ki mu ni za užitek niti za priljubljenost niti za neokrnjeno zdravje manjkalo ničesar? Imel je namreč v obilju najbolj dobičkonosnih posesti in najprijetnejših prijateljev, kolikor se mu je zahotelo. In vse to

je zelo primerno uporabljaj za telesno zdravje in, da na kratko razložim vse, ugoden izid je sledil vsaki nameri in vsaki želji. Toda morda bo kdo od vas rekel, da si je želel imeti več, kot je imel. Tega ne vemo. Ampak recimo, da si ni želel več, kot je imel, to bo dovolj za naše raziskovanje. Se vam zdi, da je trpel pomanjkanje?”

Licencij je odgovoril: “Čeprav bi priznal, da si ni želel ničesar več, za kar, ko ne gre za modrega človeka, ne vem, kako naj se s tem strinjam, se je vendarle bal (saj ni bil neumen, kot pravijo), da bi mu vse to odvzel na primer en udarec nesreče. Ni bilo namreč pretežko razumeti, da so vse takšne stvari, naj si bodo še tolikšne, podvržene naključjem.”

Nato sem se nasmehnil in rekel: “Vidiš, Licencij, kako je bistrost tega zelo bogatega človeka zadrževala proč od srečnega življenja. Kolikor je bil namreč bistrejši, toliko bolj je videl, da vse imetje lahko izgubi. Zato ga je zlomil strah in je več kot dovolj potrdil splošno znano misel, da je nezanesljiv človek pameten v svojo pogubo.”

[27] Ko so se tako on kot ostali na tem mestu zasmeli, sem nadaljeval: “Vendar bodimo bolj pozorni na naslednje: čeprav se je bal, ni trpel pomanjkanja. Iz tega začnimo svoje iskanje. Kajti trpeti pomanjkanje se sklada z ne imeti, ne pa biti v strahu, da boš izgubil, kar imaš. Ta človek pa je bil nesrečen, ker se je bal, čeprav ni trpel pomanjkanja. Torej ne trpi pomanjkanja vsak, kdor je nesrečen.”

Ko je skupaj z ostalimi temu pritrdila tudi sama mati, katere mnenje sem branil, je vendarle nekoliko negotovo rekla: “Kljub temu ne vem in še ne razumem povsem dobro, kako je mogoče ločiti nesrečo od pomanjkanja oziroma pomanjkanje od nesreče. Kajti tudi ta, ki je bil bogat in premožen, kot pravite, si je želel še več, vendar mu je manjkalo modrosti, ker se je bal, da premoženja ne bi izgubil. Torej bi rekli, da trpi pomanjkanje, če bi mu manjkalo srebra in denarja?

Ker mu je manjkalo modrosti, pa tega ne bomo rekli?”

Ko so na tem mestu vsi vzkliknili od začudenja in sem bil celo jaz sam precej razvnet in vesel, ker je povedala najpomembnejše od tistega, kar sem kot tehtno pripravil iz filozofskih knjig, da bom povedal na koncu, sem rekel: “Ali vidite, da je ena stvar mnogo raznovrstnih učenosti, druga stvar pa je duša, popolnoma osredotočena na Boga?⁴⁷ Kajti odkod prihajajo te misli, ki se jim čudimo, če ne od Njega?”

Tukaj je Licencij veselo vzkliknil: “Gotovo ne bi mogla reči nič resničnejšega in nič bolj božanskega. Ni namreč večjega in bolj bednega pomanjkanja, kot da ti manjka modrosti; komur ne manjka modrosti, mu sploh ne manjka nobene stvari.”

[28] “Torej pomanjkanje duše ni nič drugega kot neumnost.” sem rekel. “Le-ta je namreč nasprotje modrosti, in sicer tako nasprotje, kot je smrt življenju, kot je srečno življenje nesreči, to je, brez kakršnega koli vmesnega stanja. Kajti kakor je vsak človek, ki ni srečen, nesrečen, in vsak človek, ki ni mrtev, živi, tako je jasno, da je vsak, ki ni neumen, moder. Iz tega lahko vidimo tudi to, da Sergij Orata ni bil nesrečen toliko zaradi tega, ker se je bal, da bi izgubil darove usode, ampak ker je bil nespameten. Iz tega sledi, da bi bil še bolj nesrečen, če se sploh ne bi nič bal zaradi teh tako tveganih in nestanovitnih stvari, ki jih je imel za dobre. Bil bi namreč bolj gotov – ne zaradi zaščite poguma, ampak zaradi miselne zaspanosti; in zaradi večje neumnosti bi se še bolj pogreznil v nesrečo. Toda če vsak, ki mu manjka modrosti, trpi veliko pomanjkanje, in vsakomur, ki ima modrost, ne manjka ničesar, potem sledi, da je neumnost pomanjkanje. In kakor je vsak neumen človek nesrečen, tako je vsak nesrečen človek neumen. Torej kakor je vsako pomanjkanje nesreča, tako je dokazano, da je vsaka nesreča pomanjkanje.”

[29] Ker je Trigecij rekel, da je premalo razumel ta zaključek, sem nadaljeval: “Ali smo se strinjali z logičnim sklepanjem?”

“Da trpi pomanjkanje človek, ki nima modrosti,” je odvrnil.

“Kaj torej pomeni trpeti pomanjkanje?” sem vprašal.

Odgovoril je: “Ne imeti modrosti.”

Rekel sem: “Kaj pomeni ne imeti modrosti?” Ker je molčal, sem nadaljeval: “Mar ne pomeni to imeti neumnost?”

“To, da,” je odgovoril.

Rekel sem: “Torej ne pomeni imeti pomanjkanje nič drugega kot imeti neumnost. Iz tega nujno sledi, da se za pomanjkanje zgolj uporabi drug izraz, ko se reče neumnost, čeprav ne vem, kako bi rekli: ‘ima pomanjkanje’ ali ‘ima neumnost’. To je namreč tako, kot če bi za neki prostor, ki mu manjka svetlobe, rekli, ima temo, kar ni nič drugega kot ne imeti svetlobe. Kajti tema tako rekoč ne prihaja ali odhaja, ampak že samo to, da manjka luči, pomeni, da je temno, kakor odsotnost obleke pomeni goloto. Ob oblačenju namreč golota ne zbeži stran kot kakšna gibčna stvar. Tako torej rečemo, da ima nekdo pomanjkanje, kot rečemo, da ima goloto. Kajti pomanjkanje je izraz za ne imeti. Zato, da razložim, kar hočem, tako kot lahko: ‘ima pomanjkanje’ se reče tako, kot bi se reklo ‘ima ne imeti’. Če smo torej pokazali, da je neumnost pravo in gotovo pomanjkanje, poglej, ali je vprašanje, ki smo si ga zadali, rešeno. Bili smo namreč v negotovosti, ali nismo rekli nič drugega kot pomanjkanje, ko smo rekli nesreča. Navedli pa smo razlog, zakaj se neumnost pravilno imenuje pomanjkanje. Kakor je torej vsak neumen človek nesrečen in vsak nesrečen človek neumen, tako moramo nujno priznati, da ni samo vsak, ki trpi pomanjkanje, nesrečen, ampak da tudi vsak, ki je nesrečen, trpi pomanjkanje. Toda če iz tega, da je vsak neumen človek nesrečen in vsak nesrečen človek neumen, izha-

ja, da je neumnost nesreča, zakaj ne bi iz tega, da je vsak, ki trpi pomanjkanje, nesrečen in da vsak, ki je nesrečen, trpi pomanjkanje, sklepali, da nesreča ni nič drugega kot pomanjkanje.”

[30] Ko so vsi priznali, da je to tako, sem nadaljeval: “Zdaj sledi to, da pogledamo, kdo ne trpi pomanjkanja; ta človek bo namreč moder in srečen. Neumnost je pomanjkanje in ime za pomanjkanje; ta beseda pa ponavadi zaznamuje nekakšno jalovost in siromaštvo. Prosim, bodite še bolj pozorni na to, s kakšno skrbjo so prejšnji rodovi⁴⁸ napravili ali vse izraze ali pa, kar je očitno, nekaj izrazov še zlasti za tiste stvari, katerih poznavanje je bilo zelo potrebno. Že ste se namreč strinjali, da vsak nespameten človek trpi pomanjkanje in da je vsak, ki mu kaj manjka, nespameten. Verjamem, da boste priznali tudi

to, da je nespametna duša grešna in da so vse napake duše vključene v eno ime, neumnost. Prvi dan tega našega razgovora smo rekli⁴⁹, da se imenuje *nequitia*⁵⁰ po tem, kar je *nequiquam*;⁵¹ njeno nasprotje pa je *frugalitas*,⁵² imenovana po *fructus*.⁵³ Torej se zdi, da v teh dveh nasprotjih, to je v *nequitia* in *frugalitas*, izstopata naslednji dve stvari: biti in ne biti. Za kaj bomo pa rekli, da je nasprotje pomanjkanju, o katerem razpravljamo?”

Ko so na tem mestu nekoliko omahovali, je rekel Trigecij: “Če rečem bogastvo, vidim, da je nasprotje temu revščina.”

“Gotovo sta si blizu,” sem odvrnil. “Kajti ponavadi imamo revščino in pomanjkanje za eno in isto. Vendar moramo najti drugo besedo, da ne bi boljši strani manjkal en pomen; kajti medtem ko nasprotno stran zapolnjujeta izraza revščina in pomanjkanje,

Cecilija Erika Grbec: Trio.

s te strani stoji nasproti samo beseda bogastvo. Nič ni namreč bolj nerodno kot ravno to, da je pomanjkanje⁵⁴ izrazov prav tu, kjer stoji nasprotje pomanjkanju.”

“Polnost,” je predlagal Licencij, “če se lahko reče, se mi zdi, da ustrezno stoji nasproti pomanjkanju.”

[31] “Pozneje,” sem rekel: “morda pazljiveje poiščimo besedo,⁵⁵ kajti pri iskanju resnice nam ni treba skrbeti za to. Čeprav je Salustij, ki je izvrstno tehtal besede, pomanjkanju postavil nasproti obilje,⁵⁶ kljub temu sprejemem tvojo polnost. Vsaj tu se bomo rešili strahu pred slovničarji in se nam ni treba bati, da bi nas kaznovali tisti, ki so nam dali v uporabo svoje stvari.”

Ko so se zasmejali, sem nadaljeval: “Ker so vaše misli uprte v Boga in sem zaradi tega sklenil, da jih ne bom omalovaževal, kakor kakšne prerokbe,⁵⁷ pogledjmo, kaj pomeni ta beseda; menim namreč, da ni nobene, ki bi bila bližje resnici. Polnost in pomanjkanje sta torej nasprotni stvari. Ampak tudi tukaj se podobno kot pri *nequitia*⁵⁵ in *frugalitas*⁵⁷ vidi tisto dvojje: biti in ne biti. In če je pomanjkanje sama neumnost, bo polnost modrost. Mnogo⁵⁸ jih čisto upravičeno trdi, da je mati vseh kreposti *frugalitas*.⁵⁷ Tulij se strinja z njimi in v govoru pred ljudstvom reče:

“Vsak naj sprejme, kakor hoče. Vendar jaz sodim, da je *frugalitas* – to je zmernost in zdržnost – največja krepost.”⁵⁹

Zares zelo učeno in primerno. Menil je namreč, da je *frux*,⁶⁰ to je tisto, kar pravimo, da je, nasprotje temu, česar ni. Toda zaradi navade v preprosti govorici, v kateri se ponavadi *frugalitas*⁵⁷ reče varčnosti,⁶¹ je prikazal, kaj misli, tako da je dodal dva naslednja izraza: zmernost in zdržnost. In pogledjmo si ta dva izraza podrobneje.

[32] Zmernost⁶² gotovo prihaja od besede mera,⁶³ zdržnost⁶⁴ pa od pravega mešanja.⁶⁵ Kjer sta torej mera in pravo mešanje, ni ničesar niti preveč niti premalo. Torej je sama

beseda polnost, ki smo jo postavili nasproti pomanjkanju, mnogo boljša, kot če bi ji nasproti postavili besedo obilje. Kajti pod obiljem razumemo bogastvo in nekakšno razsipavanje s stvarmi, ki jih je v preobilju. Ko tega pride več, kot je dovolj, je tudi tam zaželeni mera in stvarjem, ki jih je preveč, manjka mera. Torej pomanjkanje sploh ni nekaj tujega samemu obilju, ampak sta preveč ali premalo tuja meri. Tudi če preudariš besedo bogastvo,⁶⁶ boš odkril, da ne vsebuje ničesar drugega kot mero. Kajti ta beseda gotovo prihaja od premoženja.⁶⁷ Kako pa naj pomaga,⁶⁸ kar je preveč, ko je pogosto bolj nadležno kot premalo? Karkoli je torej ali premalo ali preveč, je podvrženo pomanjkanju, ker nima mere. Mera je torej modrost duha. Kajti nič niste rekli, da modrost ne bi bila nasprotje neumnosti in da neumnost ne bi bila pomanjkanje. Nasprotje pomanjkanju pa je polnost: modrost je torej polnost. V polnosti pa je mera: torej je za duha mera v modrosti. Odtod je torej ta preslavni in čisto upravičeno povelečevani izrek:

“V življenju je kot prvo koristno to: da ne bi bilo česa preveč!”⁶⁹

[33] Na začetku včerajšnjega pogovora pa smo rekli, da v primeru, če odkrijemo, da ni nesreča nič drugega kot pomanjkanje, priznamo, da je srečen tisti, ki ne trpi pomanjkanja. No, pa smo to odkrili. Torej ni biti srečen nič drugega kot ne trpeti pomanjkanja, to je biti moder. Če pa sprašujete, kaj je modrost, je to pojasnilo in razkrilo⁷⁰, kolikor je za sedaj moglo, že samo logično sklepanje. Modrost ni namreč nič drugega kot mera duše, to je tisto, s čimer duša ostaja v ravnovesju, da se niti ne razbohoti v preveč niti ni utesnena pod to, kar je polnost. Razbohoti se v razkošje, gospodovanje, ošabnost in ostale stvari te vrste, s katerimi, mislijo duše nezmernih in nesrečnih ljudi, dosežejo zadovoljstvo in moč. Utesnijo pa jo nizkotnost, strahovi, žalovanje, poželenje in druge stvari, karoli že je, zaradi katerih tudi nesrečni ljudje

priznavajo, da so nesrečni. Ko pa duša gleda modrost, ki jo je našla, in ko, da uporabim besede tegale fanta,⁷¹ se je drži, ko se, premagana zaradi kakšne puhlosti, ne obrne k prevari podob (če objema njihovo breme, navadno odpade od svojega Boga in se pogrezne), se nič ne boji nezmernosti, posledično nič pomanjkanja in torej se nič ne boji nesreče. Kdor je srečen, ima torej svojo mero, to je modrost. [34] Kaj pa je treba imenovati modrost, če ne Božje modrosti? Po Božjem jamstvu smo se naučili tudi, da Božji Sin ni nič drugega kot Božja Modrost, in je Božji Sin dejansko Bog. Torej ima Boga vsak, kdor je srečen. Glede tega pa smo se strinjali vsi, še preden smo začeli s to gostijo. Ampak kaj mislite, da je modrost, če ne resnica? Rečeno je bilo namreč tudi tole: „Jaz sem Resnica.“⁷² Da pa resnica je, se zgodi po neki najvišji meri, od katere gre naprej in v katero se dovršena spremeni. Sami najvišji meri pa ni nadrejena nobena druga mera. Kajti če je najvišja mera mera po najvišji meri, je mera po sami sebi. Ampak potrebno je tudi, da je najvišja mera prava mera. Kot se namreč resnica rodi iz mere, tako se mero spozna po resnici. Torej nikoli ne obstaja resnica brez mere niti mera brez resnice. Kdo je Božji Sin? Rečeno je bilo: „Resnica.“ Kdo je ta, ki nima očeta? Kdo drug kot Najvišja Mera? Kdor koli torej pride do Najvišje Mere po resnici, je srečen. To je za duše imeti Boga, kar pomeni Boga uživati. Kajti ostale stvari nimajo Boga, čeprav ima Bog njih. [35] Neki opomnik, ki z nami deluje, da se spominjamo Boga, da ga iščemo in da nas, potem ko odženemo vso ošabnost,⁷³ žeja⁷⁴ po Njem, pa teče k nam iz vodnjaka resnice od Njega samega. Tisto skrivno sonce vliva v naše notranje oči svetlobo. Njegova je vsa resnica, o kateri govorimo, tudi kadar se bojimo pogumno obrniti in pogledati vse, ker so oči prešibke ali pa so se ravnokar odprle. In ta luč ni očitno nič drugega kot Bog, dovršen brez kakr-

šnega koli ovirajočega popačenja. Kajti tam je celotno in vse popolno in hkrati je to vse-mogočni Bog. Ampak dokler iščemo, še nismo nasičeni pri samem vodnjaku in, da uporabim tisto besedo, pri polnosti; priznajmo, da še nismo prišli do svoje mere in zato kljub Božji pomoči vendarle še nismo modri in srečni. To je torej polna sitost duš, to je srečno življenje: pobožno in popolno spoznavati, kdo te vodi do resnice, kakšno resnico lahko uživaš in po kakšni poti se združiš z najvišjim merilom.⁷⁵ To troje kaže ljudem, ki razumejo, enega Boga in eno Bistvo, potem ko zavržejo ničevosti raznega praznoverja.”

Na tem mestu je mati, potem ko je prepoznala besede, ki so ji tičale globoko v njenem spominu, kakor da bi se prebudila v svojo vero, vesela vzkliknila sledeči verz našega škofa: „Pomagaj, Trojica, tistim, ki prosijo.“⁷⁶ In dodala je: „To je brez dvoma srečno življenje, življenje, ki je popolno, do katerega, tako si moramo predstavljati, nas pri hite-nju lahko vodijo trdna vera, razvneto upanje in plamteča ljubezen.“⁷⁷

[36] „Torej,” sem rekel, „ker nas mera sama opominja, naj razdelimo tudi gostijo s presledkom po dnevih,⁷⁸ se zahvaljujem, kolikor se lahko glede na moči, najvišjemu in pravemu Bogu Očetu, Gospodu, Rešitelju duš, nato pa vam, ki ste me tudi obsuli z mnogo darovi,⁷⁹ čeprav ste bili srčno povabljeni. Kajti toliko ste prispevali k našemu pogovoru, da ne morem reči, da me lastni gostje niso nasitili.”

Ko smo tedaj vsi veseli slavili Boga, je rekel Trigecij: „Kako si želim, da bi nas s takšno mero pasel vsak dan.”

Odvrnil sem: „Mero je treba povsod ohranjati in ljubiti, če vam je pri srcu naša vrnitev k Bogu.”

Po teh besedah smo končali razgovor in odšli.

Prevod Tomaž Kremžar

1. Flavij Malij Teodor je bil zelo vpliven in cenjen Rimljan. Bil je celo konzul leta 399. Napisal je deli *Liber de natura rerum* in *Liber de metris*.
 2. Pristanišče je stara prisposodba za varnost. Zunaj na odprtem morju so nevihte, meglice, varljive zvezde, vse, kar človeka odvrča od srečnega življenja. Dežela srečnega življenja je kopno.
 3. Več teorij, kako je nastal človek. Na prvo mesto da Boga. Narava vsebuje panteistična verovanja, nuja izraža usodo poganskih filozofij, volja pa individualizem.
 4. Meja med filozofijo in vero ni bila natančno določena. Pristanišče torej lahko pomeni oboje in najverjetneje Avguštín tukaj s filozofijo misli na krščanstvo.
 5. Samozadostni ljudje, ki so brez vere, se zanašajo le na razum in previdno načrtujejo prihodnost. Take vrste človek je v Svetem pismu (Luka 19, 12-26) zakopal talent.
 6. Verjetno je Avguštín že razmišljal o izrazih in konceptu Božje države (*De civitate Dei*).
 7. Zaletavi, drzni ljudje, ki neumno krenejo v življenje. Nevarnosti, v katere zaidejo, jih prisilijo v kesanje.
 8. Izraz *lacrimabilis* (solzav) se pojavlja zelo redko (pri Ovidiju in Vergiliju), v povezavi s tragedijo pa kaže bolj na Platonov kot Aristotelov pogled na tragedijo.
 9. Verjetno s tem misli na manihejce, ki so bili po njegovem v tistem času zelo učeni.
 10. Mednje je sodil tudi Avguštín. Ti ljudje so pustolovski, vendar imajo pred očmi jasen cilj, ki ga dosežejo eni prej, drugi kasneje.
 11. Avguštín tu misli nase. Znamenja so materini nauki, ki jih ni nikoli pozabil.
 12. Avguštín redko citira Sveto pismo, na tem mestu pa uporabi svetopisemski izraz kot pri Mateju 7, 13-14, ki prav tako uporabi prisposodbo ozkih vrat.
 13. Vse filozofske šole, ki jih je Avguštín poskusil pred spreobrnitvijo, so bile kot zvezde, na prvi pogled visoke, potem pa so se počasi spuščale, dokler niso izginile in se nanje ni mogel več opirati.
 14. Mogoče s tem misli na pouk retorike, ki ga je obiskoval v mladosti.
 15. Devet let so Avguštínu manihejci z retorično spretnostjo skrivali hibe v svojem nauku. Škof Favst mu naposled ni uspel vsega zadovoljivo pojasniti.
 16. Ne morje življenja, ampak morje njegovih zmot in iskanja.
 17. Avguštín kar prepusti krmilo drugi filozofski šoli. Vendar jih da preizkusiti v viharo vreme.
 18. Sever, Severnica. Mišljen je sv. Ambrozij, škof v Milanu. Ta mu je dal brati Pavlova pisma in mu s tem razčistil napačne manihejske nauke.
 19. Avguštín je bil učitelj retorike najprej doma, nato v Kartagini. V Rimu ni bil preveč zadovoljen, ker je bilo tam več slavnih učiteljev, naposled pa je odšel na prazno učiteljsko mesto v Milano.
 20. Govori o krščanskih piscih, verjetno še zlasti o svetem Pavlu.
 21. To so njegov poklic in Adeodatova mati.
 22. Stalni poganski simbol za pogubo.
 23. Izraz *in portu navigo* (plujem v pristanišču) se pojavi pri Terenciju (*Andria* 3,1,22). To je dobesedni prevod grške fraze, pomeni pa: sem izven odprtega morja.
 24. Nasprotje od ozkih vrat v 1,3.
 25. Za učenega prijatelja se spodobi nagovor z govorniškiimi figurami (anafora in klimaks).
 26. Avguštín izraža veliko veselje, da je prišel v stik s krščanstvom. Predvideva, da čuti enako tudi Teodor, ki je že kristjan.
 27. Tukaj Avguštín pretirava. Monika je že bila 'v pristanišču', ostali udeleženci pa ne kažejo velikega navdušenja ali pa so še premladi (*Adeodat*). V razgovoru aktivneje sodelujeta le učenca Trigecij in Licencij.
 28. Besedna igra. Srečno življenje je Božji dar, stavek predtem pa govori o Teodorjevem imenu, ki tudi pomeni Božji dar.
 29. Kadar Avguštín tu v uvodu omeni Teodorja, mu jezik kar poleti v visok govorniški stil. Kasneje obžaluje, da je počastil človeka, čeprav je bil učen in kristjan.
 30. Bog torej, ki je modrost, daje navdih za tak razgovor, Avguštín ne pripravi ničesar.
 31. Mišljena sta oba – krst in eksorcizem. Pri obeh se človek očisti hudega duha. Nad katehumenom se je najprej izvedel eksorcizem, kasneje pa je bil krščen. Kdaj se je to dvojje združilo v enem obredu, ni jasno.
- V naslednjih stavkih pa se vidita dva načina, kako se kaže hudi duh. Ta človeka napade od zunaj ali pa je v grešni duši.
32. Avguštín še ni krščen, zato ne ve zagotovo, saj tega še ni doživel.
 33. Vsi so navdušeni nad retorično spretnostjo, le Monika je človek preproste in jasne besede, saj svoje krščanstvo živi že dolga leta in jo bolj zanima vsebina.
 34. Trditev o srečnem človeku, ki je bila izrečena prejšnji dan, je Avguštín zlahka zavrgel. Navigij se boji, da bo Avguštín po enaki logiki zavrgel tudi tisto o akademikih. Očitno sta se oba brata odvrnila od nove Akademije.
 35. Manjkajoče mesto. In to ravno, ko Avguštín razmišlja o sreči in nesreči kot o dveh nasprotjih in namiguje na težavo. Njegovo mnenje se kasneje nič ne spremeni, vendar bi bilo zanimivo vedeti, kaj bi bilo lahko med srečo in nesrečo. Očitno pa v izgubljenem delu razglablja o povezavi med imetjem in srečo.

36. Avguštín že drugi dan prekine debato, preden postanejo utrujeni in potem ko v njih zbudi novo zanimanje. Mogoče je zaradi te značilnosti slovel kot dober učitelj.
37. Metoda spominja na Sokratovo babiško metodo.
38. Ni popolnoma jasno, kaj naj bi ta fraza pomenila. Avguštín v zadnjem paragrafu besedila uporabi istih pet besed v frazi, ne da bi to imelo kakšen poseben pomen. Mogoče mu je bila všeč, mogoče je bila ta fraza takrat v modi. Avguštín je imel med razgovori Proti akademikom I in II sedem dni časa. V tem času so razpravljali o srečnem življenju in redu (De ordine). Morda je Avguštín za prvo temo določil tri dni.
39. Nekaj podobnega je rekla v 2,11, morda pa je bila bolj jasna v odlomku, ki je izgubljen.
40. V originalu sta deležnika *aperiente atque versante*. Sledi dolg Avguštinov monolog. Zato lahko razumemo ta glagola tudi preneseno, kot da je Avguštín knjiga znanja, ki se jim odpre (aperio) in odvrti (verso – v antiki so pri branju odvijali zvitke).
41. Mogoče gre za kontrast med poganskimi (na primer kiniško) filozofskimi šolami in krščanstvom. Prva je poskušala vse telesne potrebe zanemariti, krščanstvo pa se ne boji takih potreb.
42. To izjavo je kasneje Avguštín obžaloval (Retractationes 1,2,3-4). Duša bo dosegla popolno srečo šele v prihodnjem življenju.
43. Avguštín verjetno citira iz spomina (*nam tu quod vitare possis...*), a misli na Terencijev stavek. To se vidi iz naslednjega citata malo nižje. Pri Terenciju je stavek drugačen: *sed tu quod cavere possis, stultum admittere est* (Evnuh 4,47).
44. Stoiško-kiniško pojmovanje sreče: človek ni nesrečen zaradi nesrečnih pripetljajev, ampak zaradi nezmožnosti, da bi jih v skladu s krepostjo prenašal.
45. Citat je iz Terencijeve komedije Andria (7,55).
46. Cicero na več mestih v svojih delih prikazuje Gaja Segija Orata, ki se je do skrajnosti predal strastem do razkošja.
47. Različne filozofske šole so učile različne poti do sreče (krepost, užitek, iskanje – gl. uvod), pri Avguštinu pa za dosego sreče ostaneta le še modrost in razum, ki izhajata od Boga. On je namreč bistvo modrosti, sreče in resnice.
48. Tu Avguštín ne misli na Cicerona, ampak na zgodnje oblikovanje latinskega jezika.
49. Gl. [8].
50. Pokvarjenost, malopridnost.
51. Zaman, brezuspešno.
52. Urejenost, poštenost.
53. Pridelek, donos.
54. Avguštín ima na tem mestu besedno igro.
55. Na tem mestu mu beseda polnost (plenitudo) ni najbolj všeč, vendar jo še v istem paragrafu sprejme in na njej gradi nadaljnje logično sklepanje.
56. *Opulentia*. V delu Katilina zarota 52.
57. *Oracula* – pogani so se pri iskanju resnice zadovoljili s preprostimi prerokbami.
58. Ni jasno, kdo so mnogi. Še najbližje bi bil zapisanemu Valerij Maksim 2,5,6.
59. Citat iz Cicerona, Pro rege Deiotaro oratio 9,26. Cicero trdi, da je imel Dejotar veliko kraljevskih vrlin, najpomembnejša pa je bila *frugalitas*.
60. Plod, sad.
61. Parsiomnia.
62. Modestia.
63. *Modus*. Lahko pomeni tudi merilo.
64. Temperantia.
65. Temperies.
66. *Opulentia*.
67. *Ops*, lahko pomeni tudi sredstvo, pomoč.
68. Opitutor.
69. Drugi del je bil že kar splošno znan izrek, izvira že od več grških filozofskih šol. Ta celoten stavek je skoraj citat iz Terencijeve komedije Andria 1,1,61.
70. Latinska izraza sta *evolvit* in *eruit*. Prvi pomeni odvijanje knjige pri branju, drugi pa izkopati. Kažeta na trud skupine pri iskanju sreče.
71. Sklicuje se na Adeodatov odgovor v 3,18.
72. Janez 14,6.
73. To izrazi že v prisposobi v 1,3.
74. Svetopisemski izraz (Ps. 41,2; 63,1; 143,6; Matej 5,6; Janez 4,12; 6,35; 7,37).
75. Srečno življenje je spoznavati Boga. Sveto Trojico opiše, namesto da jo imenuje. Bog Oče je vir resnice; po Bogu Sinu, ki je Resnica, človek uživa večno življenje; Bog sveti Duh okrepi človeka in ga poveže z najvišjo mero.
76. Zadnji verz Ambrozijeve pesmi *Deus creator omnium*.
77. Razširjena Pavlova vera, upanje in ljubezen (1 Kor 13,13).
78. Fraza je uporabljena in komentirana že v 4,23.
79. S prispevki v razpravi.